

DOI: 10.17951/en.2018.3.87-111

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. III

SECTIO N

2018

Elżbieta Kotarba

Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych – Małopolska Szkoła Gościnności w Myślenicach

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9747-8443>

kotarba.elzbieta@gmail.com

Słowa czytane, pisane, audiowizualne. Stan edukacji filmowej w szkole ponadgimnazjalnej

The Read, Written and Audiovisual Words. The Level of Film Education in the Secondary School

Streszczenie: W pracy przedstawiono wyniki badania przeprowadzonego przez autorkę w lipcu 2017 roku w celu określenia, w jakim stopniu i jakimi słowami uczniowie szkoły ponadgimnazjalnej, przygotowujący się do egzaminu maturalnego, odwołują się w swoich wypracowaniach do filmów. Autorka odwołuje się do edukacji filmowej w ujęciu kognitywnym. Zauważa, że młodzi ludzie, mimo ubogiej edukacji medialnej w szkole, odczytują obrazy filmowe, wchodząc z nimi w osobisty dialog i tym samym próbując zrozumieć film w świadomym procesie interpretacji.

Słowa kluczowe: edukacja filmowa; amalgamaty pojęciowe; kognitywizm; recepcja filmu; hermeneutyka

WPROWADZENIE

Nowa formuła matury od 2015 roku bardzo często (w zależności od tematu) pozwala uczniom odnieść się do wybranych tekstów kultury. Młodzież, argumentując swoje stanowisko, może odwołać się do tekstów nie tylko literackich,

ale również teatralnych, malarskich, filmowych czy internetowych. Wydaje się to naturalne i atrakcyjne, gdyż współczesny młody człowiek od wczesnych lat styka się z filmem. Jednak, jak się okazuje, młodzież niechętnie odnosi się w pracach pisemnych do tekstów nieliterackich, w tym do filmów. Świadczy to z jednej strony o jej powierzchownym uczestnictwie w świecie współczesnej kultury, z drugiej zaś o niskim poziomie edukacji filmowej.

Na początku niniejszego tekstu odwołano się do uczniowskich strategii odczytywania filmów. Zwrócono uwagę na słowa, którymi młodzi ludzie wyrażają swój odbiór dzieł filmowych. Analizie poddano 12 tematów opracowanych przez uczniów różnych klas. Przeanalizowano 400 wypracowań (rozprawek)¹ z klas I–III Liceum Ogólnokształcącego oraz klas I–IV Technikum Turystycznego i Hotelarskiego. Analizie poddano następujące problemy badawcze:

1. Czy i w jakim stopniu uczniowie odwoływali się do filmów jako tekstów kultury?
2. Czy film jest dla współczesnego ucznia tekstem kultury, z którym się identyfikuje? Jakimi słowami to wyraża?

Postawiono następującą hipotezę: Uczniowie odwołują się do współczesnych filmów, ponieważ zauważają analogię pomiędzy problemem wskazanym w temacie a problematyką dzieł filmowych. Tym samym młodzi ludzie identyfikują się z bohaterami oglądanych filmów, uczestnicząc emocjonalnie w akcji. Oznacza to, że swoje przemyślenia wyrażają słowami, które są kluczowe dla analizowanych tematów, ale również świadczą o ich zaangażowaniu w opowieść filmową. W dalszej części rozważań odwołano się do koncepcji amalgamatów pojęciowych oraz edukacji filmowej w ujęciu kognitywnym. Na końcu zamieszczono aneks, w którym zostały przedstawione omawiane w pracy odwołania uczniów do filmów i seriali.

UCZNIOWSKIE STRATEGIE ODCZYTYWANIA FILMÓW

W 400 wypracowaniach maturalnych 48 razy odwołano się do 36 filmów². Zatem tylko 12% badanych uczniów nawiązało do innego tekstu kultury, jakim był obraz filmowy. Jedenaście osób odniosło się do więcej niż jednego filmu, co stanowi 2,75% wszystkich uczniów. Do filmów odwoływały się zarówno dziewczęta, jak i chłopcy³. Młodzież odnosiła się głównie do filmów zagranicznych,

¹ Wszystkie sprawdziany miały formę pracy klasowej, która trwała około 100 minut, czyli dwie jednostki lekcyjne z przerwą. W artykule przedstawiono wnioski z wypracowań uczniów napisanych od października 2015 roku do kwietnia 2017 roku. Prace uczniowskie są do wglądu u autorki.

² Por. Aneks, pkt II.

³ Por. Aneks, pkt VII.

polskie produkcje przywołano tylko w ośmiu przypadkach, co stanowi 16% wszystkich przywołań⁴. Najwięcej odniesień do filmów zaobserwowano w klasach technikum (Technikum Hotelarskie – 16 osób, Technikum Turystyczne – 15 osób). O wiele mniej odwołań pojawiło się w Liceum Ogólnokształcącym (profil matematyczny – 11 osób, profil humanistyczny – 3 osoby)⁵.

1. Słowo kluczowe: edukacja filmowa

Z powyższych ustaleń wynika, iż niewielu uczniów korzysta z możliwości argumentowania swojego stanowiska, przywołując obraz filmowy. Zastanawiające są przyczyny tego zjawiska, zwłaszcza w klasie humanistycznej.

Pisząc na temat samotności w życiu człowieka⁶, żaden z uczniów nie odniósł się do filmu. Młodzi ludzie koncentrowali swoją uwagę na tekstach literackich, zauważając samotność bohaterów romantycznych i modernistycznych. Odnosili się też do literatury fantasy, która jest bardzo popularna wśród młodzieży.

Podobnie było w przypadku tematu szóstego – bardzo mało osób odwołało się do filmu⁷. Wydawać by się mogło, że motyw miłości (który przecież tak często pojawia się w kinematografii) spowoduje, iż uczniowie nawiążą do obrazów filmowych. Tymczasem w ponad dwudziestoosobowej grupie piszących tylko jedna osoba przywołała film, pisząc:

Film *Ze wszystkich sił* przedstawia nam chłopaka, który przez porażenie mózgowe jeździ na wózku inwalidzkim⁸. Jego ojciec jak to z synem chciał spędzać z nim czas, ale przez to że przyjął sobie do świadomości, że ma syna kalekę, nie robił tego. Syn zauważa że jest wyścig Ironman w którym mogą brać udział niepełnosprawni, poszedł do ojca i mu pokazał. Ojciec również chciał wziąć w nim udział ale wiedział że to jest niemożliwe. Syn pokazał mu po długim czasie że mogą wziąć razem udział. Po długich wspólnych treningach wystartowali. Chociaż nie wygrali dobiegli do mety. Przez to że chłopak motywował ojca ich miłość się wzmocniła i przetrwała. Pod wpływem miłości ojca do swojego syna nie zauważył on że ma syna kalekę tylko prawdziwego syna. Ich miłość się wzmocniła i pokazała nam, że każdy może być przez nią postrzegany inaczej niż tak naprawdę jest [Paweł].

⁴ Por. Aneks, pkt V. Być może jest to spowodowane ogólnymi trendami w kinematografii.

⁵ Por. Aneks, pkt VI.

⁶ Por. Aneks, pkt I, temat 10.

⁷ Por. Aneks, pkt I, temat 6.

⁸ Wszystkie cytaty z prac uczniów zostały przytoczone w oryginalnej wersji (z błędami).

Należy stwierdzić, że uczeń trafnie uzasadnił swoje stanowisko, iż pod wpływem miłości człowiek widzi inaczej. Ujął zagadnienie miłości w sposób oryginalny, odnosząc się nie tylko do relacji damsko-męskich, jak to sugerował załączony do tematu fragment powieści Doroty Masłowskiej. Uczeń przedstawił sytuację z filmu, w której miłość do dziecka pozwoliła ojcu spojrzeć na świat inaczej. Dodatkowo pojawił się tu aspekt wychowawczy, czyli ukazanie niepełnosprawności jako sposobu na pokonywanie barier i ograniczeń, a głównym motorem walki „ze wszystkich sił”, aby to uczynić, jest miłość. „Miłość” i „zakochanie” to najważniejsze słowa we wszystkich analizowanych w tym temacie wypracowaniach. Piszący odwoływali się głównie do *Cierpień młodego Wertera*, *Lalki* oraz dramatu *Romeo i Julia*. Pozostałe nawiązania, zwłaszcza do lektur gimnazjalnych, były ubogie i mało rozwijające temat⁹. W wypowiedziach często brakuje odniesienia do tematu, argumentacji oraz przemyślanych sądów. Szkolne lektury (zarówno z gimnazjum, jak i liceum) są przez uczniów spływane, być może pod wpływem internetowych „streszczeń”¹⁰. Poza tym wiele odwołań do lektur gimnazjalnych źle świadczy o ich czytelnictwie w szkole średniej. Zdarza się również, że odwołania są nieadekwatne i niepogłębiane. Wiąże się to z brakiem umiejętności logicznej argumentacji i interpretacji nie tylko filmów. Jak stwierdził Janusz Morbitzer: „Zmiany [...] u młodych ludzi są niekorzystne, wiążą się z powstawaniem tzw. hipertekstowych umysłów, co oznacza zmianę sposobu myślenia z dotychczasowego linearnego na wielowątkowy, czemu towarzyszy zanik zdolności do głębszej refleksji”¹¹.

Widać to również w przypadku analiz wypracowań na inne tematy. Takie zjawisko rodzi pytanie o konieczność poszerzenia edukacji filmowej w szkole. Film jako wielowątkowy obraz jest zrozumiały dla uczniów, a równocześnie uczy, wychowuje i rozwija wyobraźnię. Nie chodzi tu bynajmniej o wprowadzanie kolejnego przedmiotu. W obliczu konieczności zastosowania szeroko pojętej edukacji medialnej we współczesnej szkole, o czym pisze wielu badaczy¹², chodzi

⁹ Jako przykład można przywołać nawiązanie do *Szyfowych prac* Stefana Żeromskiego: „Jako ostatni argument posłuży mi fragment książki pod tytułem *Szyfowe prace*. Marcin Borowicz był zakochany w jednej z bohaterek książki postrzegając ją jako osobę wyjątkową, dla niego idealną. Bardzo cierpiał po jej wyjeździe, był smutny. Kiedy ją widział był bardzo szczęśliwy, zadowolony” [Justyna]. To wszystko, co na temat miłości w przywołanej lekturze napisała uczennica.

¹⁰ Por. A. Ślósarz, *Interpretanty lektur: produkty medialnego przemysłu. Multimedialne moduły tematyczne jako dydaktyczny instrument*, Kraków 2018.

¹¹ Por. J. Morbitzer, *Medialny świat a intelektualny potencjał współczesnych uczniów*, „Nowa Szkoła” 2016, nr 4, s. 11.

¹² Por. A. Ogonowska, *Problematyka edukacji medialnej w kontekście wybranych zagadnień pedagogiki krytycznej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2005, nr 1, s. 79–94; A. Ślósarz, *Media w służbie polonisty*, Kraków 2008; A. Ogonowska, *Telewizja w edukacji medialnej*, Kraków 2009; A. Fatyga, *Literatura i ekran, czyli spotkania z filmem na lekcjach języka polskiego*, Kraków 2010; W. Bobiński,

raczej o zastosowanie – jak to ujął J. Morbitzer – „nowej kultury uczenia się”¹³.
Wydaje się to konieczne w dzisiejszych czasach:

[...] współczesne młode pokolenie to tzw. cyfrowi tubylcy, dla których świat nowoczesnych mediów i technologii jest naturalnym środowiskiem ich funkcjonowania. Zwani są również pokoleniem C, choć trafniejsze byłoby określenie 7C – od słów określających ich zachowanie: *connected, communicating, content-centric, computerized, celebritized, community-oriented, always clicking* (podłączone, komunikujące się, skomputeryzowane, mające silną potrzebę publicznego zaistnienia i bycia celebrytami, samodzielnie wybierające i tworzące interesujące ich treści, zakochane w mediach społecznościowych i ciągle klikające)¹⁴.

O przyczynach kulturowych, genealogicznych i programowych, dla których „poloniści w swej pracy dydaktycznej od lat zajmują się, między innymi, filmem i dla których powinni to czynić częściej, staranniej, nowocześniej i konsekwentniej”, pisał Witold Bobiński¹⁵. W edukacji filmowej nie chodzi tylko o to, aby na lekcji obejrzeć film, lecz o to, by wskazać jego problematykę, sposób przedstawienia rzeczywistości, co wiąże się także z formalną wiedzą filmową.

Temat jedenasty, dotyczący kreowania przestrzeni w dziele kultury¹⁶, wymagał znajomości podstawowych kategorii związanych z budową filmu. Niektórzy uczniowie poradzili sobie z nim, gdyż swoją uwagę skoncentrowali na scenografii i jej znaczeniu. Inni natomiast wypowiadali się tylko na tematy poboczne, zupełnie nie odnosząc się do kategorii przestrzeni. Widać zatem, że zagadnienie to sprawiło młodym ludziom trudność. Najważniejszym słowem tematu była „przestrzeń”. Oto zróżnicowane przykłady odwołań do tego zagadnienia na podstawie wybranych przez uczniów filmów: od bardzo trafnego, poprzez poboczny i językowo nieudolny, do nieadekwatnego:

Teksty w lustrze ekranu. Okołoilmowa strategia kształcenia literacko-kulturowego, Kraków 2011; M. Konieczniak, *Cyfryzacja szkoły a jakość edukacji*, „Edukacja i Dialog” 2012, nr 11/12, s. 60–65; J. Morbitzer, *Medialność a sprawność edukacyjna ucznia*, „Edukacja i Dialog” 2012, nr 11/12, s. 50–59; A. Ogonowska, *Współczesna edukacja medialna. Teoria i rzeczywistość*, Kraków 2013; B. Bodzioch-Bryła, G. Pietruszewska-Kobiela, A. Regiewicz, *Literatura – nowe media. Homo irretitus w kulturze literackiej XX i XXI wieku*, Toruń 2015; *(Nowe) media. Implikacje kulturowe, językowe i edukacyjne*, red. M. Karwatowska, B. Jarosz, Lublin 2015; W. Bobiński, *Wykształcić widza. Sztuka oglądania w edukacji polonistycznej*, Kraków 2016; M. Wasylewicz, J. Czopek, *Miejsce i rola internetu i mediów społecznościowych w przestrzeni edukacyjnej*, „Nowa Szkoła” 2016, nr 4, s. 31–39.

¹³ J. Morbitzer, *Nowa kultura uczenia się – ku lepszemu edukacji w cyfrowym świecie*, „Nowa Szkoła” 2015, nr 2, s. 13.

¹⁴ *Ibidem*, s. 11.

¹⁵ W. Bobiński, *Teksty w lustrze ekranu...*, s. 17.

¹⁶ Por. Aneks, pkt I, temat 11.

W bardzo ciekawy sposób przestrzeń zostaje ukazana na filmach. W zależności od gatunku, wykorzystywana jest do tego celu grafika komputerowa lub zwykła scenografia, która odgrywa bardzo ważną rolę przy odbiorze całości filmu. Na przykładzie *Sztuki kochania*, która miała swoją premierę początkiem 2017 roku możemy zaobserwować, jak scenografia, kostiumy i charakterystyka aktorów kreuje przestrzeń. Dzięki umiejętnym zabiegom wizualnym, w dość rzetelny sposób, z realiów obecnych czasów, widz został przeniesiony do wieku XX i codzienności powojennej [Dominika].

Przykładem filmu który moim zdaniem w piękny sposób ukazuje kreowanie przestrzeni jest film pt.: *Alicja w krainie czarów* Walta Disneya, gdzie rolę kapelusznika zagrał Johny Depp. Ale i otoczenie jakim się otacza w tej krainie jest wyjątkowe na swój tajemniczy sposób. Gdzie rośliny i zwierzęta górują nad istotami żywymi, oraz poprzez ukazanie tamtej natury możemy stwierdzić, że dzięki właśnie ludzkiej wyobraźni, indywidualności możemy tworzyć własną przestrzeń autorską [Kinga].

Ostatnim przytoczonym przeze mnie przykładem będzie film pt.: *Jutro idziemy do kina*. Opowiada on o pokoleniu Kolumbów żyjącym w Polsce która dopiero odzyskała niepodległość. Każdy z tych trzech młodych ludzi ma jakieś plany na przyszłość, pragnienia, marzenia [...]. Młodzieńcy muszą zrezygnować z własnego szczęścia w imię obrony o dobro narodu. Tak więc ta kreacja ukazuje wyrzeczenie się wcześniej wspomnianych planów i marzeń na rzecz walki o dalszą niepodległość kraju [Justyna].

Pierwsza osoba napisała o przestrzeni w sposób funkcjonalny, druga próbowała w dość niejasny sposób odnieść się do tej kategorii, natomiast w przypadku trzeciego ucznia widać brak zrozumienia problemu. Jak wiadomo, edukacja filmowa odnosi się również do budowy i struktury dzieła. W obrębie tej dziedziny na uwagę zasługuje potrzeba omówienia wielu podstawowych pojęć z zakresu filmoznawstwa. Z pewnością, oglądając film, każdy widz zwraca uwagę na przestrzeń, w jakiej rozgrywa się akcja. Kategoria przestrzeni wydaje się być łatwiejsza do opisania dzięki specyfice obrazu filmowego. Można zatem stwierdzić, iż młodzi ludzie bardziej zwracają uwagę na samą fabułę niż na techniki tworzenia filmu, co widać wyraźnie szczególnie w ostatniej wypowiedzi. Szeroko rozumiana edukacja filmowa pozwoliłaby nie tylko na omówienie fabuły – dzięki niej uczniowie mogliby bowiem poznać m.in. specyfikę „budulca” dzieła filmowego.

2. Amalgamacja kognitywna

Odwołując się do kognitywnego modelu recepcji filmu¹⁷, należy stwierdzić, że niewątpliwie uczniowie odbierają osobiście przywołane przez siebie teksty kultury, wchodzą z nimi w dialog, wyciągają wnioski, subiektywnie je odczytują. Uczeń, jako odbiorca, tworzy konstrukcje kognitywne o różnym charakterze i strukturze. Mechanizmy kompresji mogą zachodzić w wielorakich relacjach¹⁸. Teoria przestrzeni mentalnych, jak pisze Agnieszka Libura:

[...] zakłada, że język jest jedynie powierzchowną manifestacją ukrytych, wysoce abstrakcyjnych konstrukcji kognitywnych [...]. Wyrażenia językowe w tym ujęciu posiadają nie tyle stałe znaczenie, ile pewien potencjał znaczenia (*meaning potential*), który w ramach danego dyskursu i w określonym kontekście aktualizuje się w postaci konkretnego sensu¹⁹.

W wielu przywołaniach z uczniowskich wypracowań można było zauważyć, że ich akt interpretacji jest indywidualny i jednorazowy. Tym samym był to aktywny proces mentalny, o czym pisze Bogusław Skowronek:

W ujęciu filmoznawstwa kognitywnego odbiór filmu (podobnie jak i każdego tekstu kultury), prowadzący do aktu interpretacji stanowi aktywny i świadomy proces mentalny, w którym dochodzi do znaczeniowych negocjacji (transakcji semiotycznych) między utworem (składnikami formalnymi, wskazówkami tekstu, nie zaś hipotetyczną i nieweryfikowalną intencją autora) oraz widzem, a dokładniej jego wiedzą o świecie, kulturze i filmach, sformatowaną w schematy poznawcze i utrwaloną w gestaltach doświadczeniowych. Ów dynamiczny, interakcyjny proces odbywa się zawsze w określonych kontekstach: egzystencjalnych, społecznych, kulturowych oraz ideologicznych²⁰.

¹⁷ Por. D. Bordwell, *Pochwała kognitywizmu*, [w:] *Kognitywna teoria filmu. Antologia przykładów*, red. J. Ostaszewski, Kraków 1999, s. 31–64; P. Ohler, *Kognitywna teoria percepcji filmu. Koncepcja przetwarzania informacji*, [w:] *Kognitywna teoria filmu...*, s. 330–345; A. Libura, *Amalgamaty kognitywne. Powstanie i rozwój koncepcji integracji pojęciowej*, [w:] *Amalgamaty kognitywne w sztuce*, red. A. Libura, Kraków 2007, s. 11–66; B. Skowronek, *Kognitywny model identyfikacji w odbiorze dzieła filmowego*, „Dot. Comm” 2013, nr 1–2, s. 19–25.

¹⁸ Twórcy teorii amalgamatów pojęciowych – G. Fauconnier i M. Turner – uznali integrację (amalgamowanie) pojęć za ważną operację mentalną, która znajduje odzwierciedlenie w słowach, języku, podobnie jak metafora czy analogia. Związki pomiędzy koncepcją amalgamatów kognitywnych a teorią przestrzeni mentalnych wymagają szerszego omówienia. Analiza wypowiedzi uczniów oraz ich interpretacja filmów pod tym kątem zostanie przeprowadzona w osobnej pracy.

¹⁹ A. Libura, *op. cit.*, s. 13–15.

²⁰ B. Skowronek, *Kognitywny model identyfikacji...*, s. 20.

Jakimi słowami uczniowie wyrażali odbiór filmu? Oto niektóre sformułowania: „Uważam, że aby zabić swoje dziecko, już naprawdę trzeba stracić wszystkie wartości, którymi powinno się w życiu kierować”, „Widzimy, że żadne okoliczności nie powinny przeszkodzić nam w postępowaniu zgodnym z moralnością człowieka”, „Dowodzi, że człowiek by chronić nie tylko własne sumienie ale i człowieczeństwo oraz dając przykład innym ludziom powinien czasem wybrać cięższą dla siebie ścieżkę życia”, „Jest to postawa osoby, z której powinno się brać przykład”. Zacytowane zdania (a zwłaszcza powtarzające się słowo *powinność*) świadczą o tym, że uczniowie zaangażowali się emocjonalnie i intelektualnie w przywołane przez siebie filmy. Akceptują postępowanie bohaterów lub wręcz przeciwnie – odrzucają, nie rozumiejąc ich motywacji.

Innym przykładem potwierdzającym osobiste zaangażowanie uczniów są odwołania do filmu w rozprawkach na temat: „Altruizm a osobiste szczęście”²¹. Młodzi ludzie zauważyli, że jest to zagadnienie, nad którym trzeba się głębiej zastanowić. Podejmowanie tak trudnej decyzji wiąże się z szeroką analizą zagadnienia. Uczniowie, pisząc na ten temat, odwołali się do kilku filmów. Oto wybrane przykłady wypowiedzi:

Następnym moim argumentem będzie główna bohaterka z filmu pt.: *Bóg nie umarł*, która opiekuje się swoim ojcem [...]. Zdecydowanie łatwiej byłoby, gdyby oddała ojca do domu spokojnej starości. Woli jednak stanąć naprzeciw swojej sytuacji. Kocha ojca i nie zostawi go, nawet w tak trudnej sytuacji w jakiej się obecnie znajduje [...]. Podtrzymuję swoją tezę, że lepiej kierować się altruizmem. Na przykładzie argumentów, które podałam uważam, że inni są ważniejsi niż my sami i nasze szczęście [Katarzyna].

Trzecim argumentem potwierdzającym wyższość altruizmu nad własnym szczęściem jest historia o Janosiku [...]. W ekranizacji tej opowieści, w której główną rolę wcielił się Marek Perepeczko można odnaleźć wiele sytuacji, w których Janosik rabował bogatych, by oddać biedniejszym to, czego tamci ich pozbawili. Mógł on podejrzewać, zapewne był świadomy kary, na którą się naraża kierując się sprawiedliwością. Jednak do końca nie zrezygnował ze swojej działalności, co jest według mnie godne pochwały [Magdalena].

W filmie pt.: *Niezdolna* główna bohaterka filmu stanęła przed takim samym wyborem, co Judym. Beatrice, pomimo przynależności do frakcji, którą byli altruści, zdecydowała odejść i dołączyć do nieustraszonych. Mimo dorastania

²¹ Por. Aneks, pkt I, temat 1.

w duchu pomocy innym, dziewczyna miała trudności z okazywaniem empatii i dostrzeganiem problemów dookoła siebie. Jej postać udowadnia nam, że nie każdy jest w stanie poświęcić życie dla innych [Dominika].

W przytoczonych wypowiedziach podkreślono słowa (sformułowania), które świadczą o identyfikacji, zaangażowaniu i osobistym odbiorze filmu przez młodzież. Można zauważyć, iż nie wszystkie osoby opowiedziały się za altruizmem, co potwierdza tezę, że ich odbiór był indywidualny. Każdy z uczniów wypowiedział się na temat altruizmu zgodnie z własnym światopoglądem, odbierając film i jego problematykę przez pryzmat osobistych doświadczeń oraz uwarunkowań rodzinnych, kulturowych, społecznych i psychologicznych.

Młodzi ludzie odczytują filmy subiektywnie i wiążą je z różnymi tematami. Istnieje grupa uczniów, którzy często przywołują w argumentacji obrazy filmowe²²; są również filmy, które cieszą się szczególną popularnością wśród młodzieży²³. Można zauważyć, iż niektóre osoby odniosły się do tego samego filmu, mimo że wypowiadały się na różne tematy w innym czasie. Jedna z uczennic odwołała się dwukrotnie do filmu pt. *Szkoła uczuć*, argumentując swoją wypowiedź na tematy trzeci i dwunasty. Pierwszy temat dotyczył lekkomyślnego lub rozważnego postępowania w młodości, natomiast drugi – wolnej woli człowieka i sił od niego niezależnych²⁴. Rozwijając temat dwunasty, ujęła film w następujący sposób:

W filmie pt.: *Szkoła uczuć* młoda dziewczyna posiadająca plany na przyszłość, marzenia, mająca wielkie ambicje, zapada na śmiertelną chorobę. Właśnie to zdarzenie, to siła od niej niezależna, decyduje o jej losie, zmienia jej życie o 180°. Dziewczyna zaczyna je doceniać i korzystać z każdego dnia. Ludzie młodzi tworzą sobie w głowie pewne wyobrażenia na temat swojej przyszłości. Myślą o studiach, pracy, założeniu domu, rodziny. W najmniej spodziewanym momencie życia, spotykają go tragiczne sytuacje [Alicja].

Natomiast wypowiadając się na temat młodości, stwierdziła:

Przykładem takiego lekkomyślnego zachowania jest sytuacja z filmu pt.: *Szkoła uczuć*. Chłopak chcąc udowodnić sobie i koledze, że skoczy z wysokiej skoczni, staje się kaleką. Młodzieniec skacze do basenu i łamie kręgosłup zostając niepełnosprawny. Czasem jesteśmy zbyt pewni swoich sił, za co później „płacimy” [Alicja].

²² Por. Aneks, pkt VIII.

²³ Por. Aneks, pkt III.

²⁴ Por. Aneks, pkt I, temat 3 i 12.

Dziewczyna odczytała zatem film na różne sposoby, zwróciła uwagę na inne jego aspekty, odniosła się do każdego z bohaterów. Może to świadczyć o tym, że dostrzegła analogię pomiędzy historią przedstawioną w filmie a własnym życiem.

Widać to również w przypadku omawiania filmu pt. *Dzieci Ireny Sendlerowej*. Był to najczęściej przywoływany obraz filmowy przez uczniów, zaliczany do grupy filmów o tematyce wojennej. Zapewne wiąże się to z omawianiem tych tekstów kultury na lekcjach nie tylko języka polskiego, ale też historii i wiedzy o społeczeństwie. W wypracowaniach na temat siódmy uczniowie przywołali zarówno problematykę filmu, jak i własne odczucia, co widać w obszernych komentarzach:

Kolejnym przykładem na to, że można zachować zasady etyki jest film pt.: *Dzieci Ireny Sendlerowej*. Kobieta ta w czasach wojny i okupacji postawiła się niemieckiemu systemowi i stworzyła siatkę ludzi, którzy pomagali jej ocalić jak najwięcej dzieci żydowskich. Jest to postawa osoby, z której powinno się brać przykład, z tego względu, że za pomoc żydom groziła kara śmierci. Irena jednak się nie bała i do samego końca ratowała żydowskie dzieci. A więc jest to kolejny przykład na to, że można przezwyciężyć strach i działać dobrze dla innych [Jan].

Przykładem osoby, która mimo tragicznej sytuacji i możliwości ucieczki i poprawy życia jest przedstawiona w filmie pt. *Dzieci Ireny Sendlerowej* postać Janusza Korczaka. Pracuje on w sierocińcu w getcie warszawskim, nie jest on jednak żydem – w getcie pozostaje ze względu na swoich wychowanków. Podczas eksterminacji żydów przez nazistów, pozostaje on razem z dziećmi po to, by się nie bały idąc na pewną śmierć. Postawa wykazana przez J. Korczaka mówi więc przeciwko osobom chcącym usprawiedliwić się okolicznościami, pokazując, że człowiek z mocnym charakterem i poczuciem wartości a także z mocnym kręgosłupem moralnym stać na poświęcenie nawet własnego życia ku dobru innych ludzi. Dowodzi, że człowiek by chronić nie tylko własne sumienie ale i człowieczeństwo oraz dając przykład innym ludziom powinien czasem wybrać cięższą dla siebie ścieżkę życia [Jakub].

W powyższych wypowiedziach pojawiają się sformułowania, które wskazują na identyfikację młodych ludzi z problemem postawionym w temacie²⁵. Uczniowie odczytują słowo „etyka”, odnosząc je do moralności, odwagi, sumienia i poczucia wartości. Słowo to niewątpliwie staje się ważne w aspekcie funkcji wychowawczej, jaką niosą za sobą obrazy filmowe. Stanowi ono punkt

²⁵ Por. Aneks, pkt I, temat 7.

odniesienia w zestawieniu osobistych doświadczeń z przedstawionymi wydarzeniami. W powyższych przykładach rysuje się różnorodne odczytanie tego samego filmu przez uczniów – starają się wyciągać wnioski z analizy zachowań przywołanych bohaterów, formułują stwierdzenia świadczące o osobistym odbiorze dzieła. Odwołując się do różnych aspektów tego samego filmu, udowadniają, iż każdy odbiorca indywidualnie postrzega przedstawione wydarzenia, odnosząc je do własnego życia.

3. Amalgamaty pojęciowe, czyli edukacja filmowa jako wychowanie

Działanie wychowawcze to jedna z funkcji edukacyjnych filmu. O roli filmu w wychowaniu i edukacji szkolnej pisało wielu badaczy tego zagadnienia²⁶. Niewątpliwe długoletnie dyskusje przyczyniły się do rozwoju tego kierunku edukacji (np. projekt EdukacjaFilmowa.pl, Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej). Przez edukację filmową rozumie się nie tylko oglądanie i omawianie filmów, ale również – jak wcześniej wspomniano – wychowywanie ku wartościom. Wychowanie może odbywać się na drodze wspólnego z uczniami tworzenia konceptualnych amalgamatów, zestawiania lektur, filmów oraz refleksji nauczyciela i uczniów²⁷. W ten sposób film staje się narzędziem poznania świata i siebie.

Uczniowie, zadając sobie te same pytania, które towarzyszą twórcom współczesnych filmów, próbują zrozumieć siebie i swoje życie. Fikcyjna opowieść staje się medium łączącym ludzkie życie i sztukę. Wielu uczniów, analizując zagadnienie: „Czy szczególne okoliczności mogą usprawiedliwiać postępowanie sprzeczne z podstawowymi zasadami etyki?”²⁸ – odwołało się do filmów o problematyce wojennej, zauważając sprzeczność pomiędzy normami moralnymi a szczególną sytuacją, jaką jest np. agresja wroga. Jednak najważniejsze jest zestawienie utworu filmowego z sytuacją egzystencjalną czytelnika:

²⁶ Por. H. Depta, *Film i wychowanie*, Warszawa 1975; E. Nurczyńska-Fidelska, *Edukacja filmowa na tle kultury literackiej*, Łódź 1989; A. Ślósarz, *Lektury licealne a kino komercyjne*, Kraków 2002; A. Regiewicz, *Dialog filmu z literaturą. Scenariusze lekcji dla liceum i technikum*, Gdańsk 2006; B. Skowronek, *Jak filmoznawca może pomóc szkolnemu poloniście w interpretowaniu tekstów kultury*, „Polonistyka” 2008, nr 2, s. 13–17; D. Rajewicz, *Edukacja przez film*, „Polonistyka” 2009, nr 3, s. 58–61; D. Bałtowski, *Jak oglądać filmy z młodzieżą? Film fabularny w psychoedukacji, terapii, profilaktyce*, Warszawa 2010; E. Konieczna, *Filmowe obrazy szkoły. Pomiędzy ideologią, edukacją a wychowaniem*, Kraków–Katowice 2011; W. Bobiński, *Teksty w lustrze ekranu...*; B. Skowronek, *Kilka uwag o edukacji filmowej (w kontekście kultury partycypacji)*, „Studia de Cultura” 2014, t. 6, s. 46–58; E. Warmuz-Warmuzińska, *Film jako wychowawca*, „Psychologia w Szkole” 2015, nr 2, s. 72–75.

²⁷ Por. B. Skowronek, *Kognitywny model identyfikacji...*, s. 24.

²⁸ Por. Aneks, pkt I, temat 7.

To właśnie dzięki różnorodnym tekstom filmowym młodzi ludzie budują swoją tożsamość, zmagają się ze światem, zastanawiają się nad sprawami, o których dotąd nie rozmyślali, konstruują poczucie sensu i emocjonalnego, wspólnotowego posadowienia oraz łączą przyjemność oglądania z poczuciem kontroli nad własnym losem²⁹.

Film, jak wynika z analizy prac uczniowskich, niewątpliwie kształtuje w młodych ludziach głębsze zrozumienie dla ludzkich problemów i spraw. Przykładem mogą być wypowiedzi na temat piąty, który dotyczył trudnego problemu winy i kary³⁰. Uczniowie w ciekawy sposób przedstawili problem odkupienia winy oraz odpowiedzialności za wyrządzone krzywdy. Dokonywali własnych analiz tego problemu, oceniali postępowanie bohaterów oraz tworzyli syntezę na podstawie obejrzanych filmów. Oto dwa przykłady:

Bardzo kontrowersyjny motyw zabójstwa człowieka przez zawodowego zabójcę jest przedstawiony w tym dziele³¹, biorąc pod uwagę to, że główny bohater nie chcąc zabił małe dziecko [...]. Po tej zbrodni postanowił zakończyć dopiero rozpoczęty zawód zabójcy i nawet chciał popełnić samobójstwo, nie dając sobie radę z sumieniem. Czy odkupienie winy zabójcy dziecka wpłynęłoby na krzywdę, którą naniósł? Moim zdaniem jest to niemożliwe [Yevhenia].

W charakterze kolejnego przykładu przywołam postać bohatera tekstu kultury w kategorii kinowej, jakim jest czołowa rola filmu zatytułowanego *Siedem dusz*. Jego wiodąca persona przypadkiem, spowodowanym przez los, przewraca do góry nogami życie nie tylko swoje, ale również osób wokół [...]. Prowadzi to do chęci zmieniania egzystencji siedmiu niepowiązanych z wydarzeniem osób, a sam autor owej decyzji przechodzi przez kolejną serię zmian, aby w epilogu oddać życie w imię zamierzonej idei [...]. Opisany przypadek potwierdza tym samym koncept odkupienia win, bowiem zachowanie niewinnej duszy i równoczesne oddanie za nią swojej może zostać ustawione na szali z prologowym błędem [Lidia].

W powyższych wypowiedziach widać, że film stał się pretekstem do podjęcia rozważań na temat etyki. Pozwolił uczniom wyciągnąć wnioski oraz zaprezentować własne poglądy. Młody człowiek po wejściu w dialog z dziełem i utożsamieniu się z bohaterem mógł odkryć zbieżne elementy filmu i swojej

²⁹ B. Skowronek, *Jak filmoznawca może pomóc szkolnemu poloniście...*, s. 15.

³⁰ Por. Aneks, pkt I, temat 5.

³¹ Mowa o filmie *In Bruges*.

egzystencji. Filmy nie tylko uczą i wychowują, ale również prezentują bogactwo ludzkich doznań i pobudzają do refleksji. Tym samym kształtują świadomość ludzi, szczególnie młodych.

Pretekstem do rozważań natury wychowawczej był temat cierpienia. „Cierpienie” to słowo klucz w wypracowaniach na temat czwartego³². Młodzi ludzie zauważali, że cierpienie ma wymiar uniwersalny. We fragmencie cz. III *Dziadów*, załączonym do tematu, mowa jest o cierpieniu matki i o martyrologii narodowej. Tymczasem uczniowie zwrócili uwagę na cierpienie we współczesnym świecie, w różnych kulturach. Oto dwie wypowiedzi na ten temat:

Nawiązując do jednej z głównych postaci filmu *Zielona mila* (w którym gra m.in. Tom Hanks) – mowa o wysokim, czarnoskórym więźniu, który był skazany na śmierć, mimo tego że nie poniósł żadnej winy – uważam, że cierpienie nie zawsze decyduje o tym, jak postrzegamy drugiego człowieka [Magdalena].

Ostatnim moim argumentem jest film pt. *Kwiat pustyni*. Opowiada on o życiu Waris Dirie, która urodziła się w Somalii, gdzie jest wykonywane dziewczynom w młodym wieku obrzezanie. Mieszkańcy Somalii są ślepo zapatrzeni w tradycję, widzą przecież jak bardzo te dziewczynki cierpią, jak bardzo ich to boli z każdym ruchem, a mimo to robią tak dalej. Na szczęście Waris udaje się stamtąd uciec, ale wiele kobiet tam zostaje i musi z tym żyć. Mężczyźni patrzą na to cierpienie obojętnie. Nie zmieniają swojego postępowania, nie obchodzi ich to, że od tego te dziewczyny mogą umrzeć. Krzywda jaką wyrządzają kobietom nie wpływa na ich postępowanie [Natalia].

Z powyższych przykładów wynika, że współczesna młodzież rzadko odwołuje się do polskich filmów³³ oraz do problematyki związanej z polską mitologią narodową. W świecie globalizacji stają się odbiorcami kultury masowej. Zjawisko to ma zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty. Jak stwierdziła Anna Ślósarz:

Wynika stąd, że w obecnej sytuacji należy w szkole uznać nadrzędność celów wychowawczych wobec polonistycznych. Edukacja filmowa powinna uzmysłowić dotkniętemu syndromem audiowizualności młodemu człowiekowi rozwarstwienie współczesnej kultury oraz wyposażać go w umiejętność wyboru w obrębie

³² Por. Aneks, pkt I, temat 4.

³³ Klasa na lekcjach języka polskiego oglądała film *Lawa. Opowieść o „Dziadach” Adama Mickiewicza* (reż. T. Konwicki, 1989). Mimo że film ten był również omawiany na lekcji, nikt nie odniósł się do tego dzieła.

jej różnych obiegów. Należy zatem podejmować z uczniami trud analizy i interpretacji nie tylko filmowych arcydzieł, lecz także dokonań kina komercyjnego³⁴.

Uczniowie w swoich rozprawkach często odwoływali się do filmów, które w większości nie były oglądane i omawiane na lekcjach. Oczywiście nie jest to zjawisko negatywne, zwrócono jednak uwagę na powszechność jego występowania. „Cywilizacyjnym faktem jest odchodzenie współczesnego człowieka od lektury w stronę kultury ikonicznej i audiowizualnej [...]. Dominuje nie kultura »wysoka«, lecz masowa. Dzisiejszy uczeń wcześniej zetknął się z popularnym telewizyjnym filmem niż z książką i ma większą wiedzę o aktorach niż o pisarzach. Jest to fakt kulturowy”³⁵.

Uczniowie często w swoich wypracowaniach odwoływali się do popularnych seriali telewizyjnych³⁶. Szczególnie widać to zjawisko w wypracowaniach na temat dziewiąty³⁷. Jako przykład mogą posłużyć dwie następujące wypowiedzi:

Ostatnim argumentem będzie postać Sherlocka Holmesa z serialu BBC. Sherlock jest postacią stworzoną przez sir Arthura Conendoyla. Jest on detektywem, który dzięki swej ogromnej wiedzy rozwiązuje trudne sprawy. Ma on również pomocnika Johna, który swoim spojrzeniem na pewne zdarzenia pomaga Sherlockowi rozwiązać skomplikowane zagadki. Sherlock przez swój charakter i ponadprzeciętną mądrość jest uważany za dziwaka, ale dzięki rozumowi pomaga wielu ludziom [Edyta].

Ostatnim tekstem kultury, do którego się odwołam jest serial turecki pt. *Wspaniałe stulecie*, który oparty jest na faktach. Spotykamy się tam z tureckim władcą, ale też władcą świata – Sultaniem Sulejmanem. Ma on żonę, dzieci. Jest dobrym władcą, ojcem oraz mężem. Do czasu, kiedy swojego niewinnego syna skazuje na karę śmierci. Uważam, że aby zabić swoje dziecko, już naprawdę trzeba stracić wszystkie wartości, którymi powinno się w życiu kierować. Poprzez władzę, nieomylny rozum, można zapomnieć o tym, co tak naprawdę jest w życiu najważniejsze. Po takim czynnie łatwo doprowadzić się do własnej klęski [Aneta].

Uczennice przywołały popularne serie telewizyjne, które dla współczesnej młodzieży są częścią kultury. Poza tym są one dobrze promowane, modne i atrakcyjne:

³⁴ A. Ślósarz, *Lektury licealne...*, s. 69.

³⁵ *Ibidem*, s. 65.

³⁶ Por. Aneks, pkt IV.

³⁷ Por. Aneks, pkt I, temat 9.

Serialowe perypetie ogląda się przecież nie w wielkim kinie, ale najczęściej we własnym mieszkaniu, w wąskim gronie albo w ogóle w samotności. Sytuacja taka stwarza idealne wręcz warunki do zaistnienia zjawiska psychologicznego charakterystycznego dla procesu odbioru filmu nazwanego wiele lat temu przez Edgara Morina mechanizmem projekcji i identyfikacji, będącego formą emocjonalnego uczestnictwa w rzeczywistości ekranowej³⁸.

Często zdarzało się, że przywoływane przez uczniów filmy i seriale nie należały do tzw. kina ambitnego. Nawiązania do nich świadczą jednak o tym, że młodzi ludzie potrafią połączyć kulturę popularną z codziennymi doświadczeniami i odwołać się do niej w praktyce szkolnej. Jak stwierdził B. Skowronek:

Na zajęciach języka polskiego o filmach oglądanych prywatnie, „dla przyjemności”, nadal bardzo rzadko się rozmawia. Jeszcze dzisiaj zdarza się w szkole traktować filmy (zwłaszcza oglądane przez młodzież „dla siebie”) jako dziedzinę „profaniczną”, obszar przede wszystkim ludycznych rozrywek, niezbyt godny „poważnej” lekcyjnej refleksji³⁹.

W dalszej części artykułu B. Skowronek dowodzi, iż film powinien być czytany subiektywnie, dzięki czemu młody człowiek lepiej zrozumie siebie i swój los. Większość filmów, do których odwoływali się uczniowie, nie była oglądana w szkole, a część z nich stanowiły seriale. Częściej do filmów i seriali odwoływali się uczniowie z klas słabszych. Nie zmienia to faktu, iż odwołania te były funkcjonalne i świadczyły o osobistym przeżyciu dzieła filmowego.

Filmy nie tylko wychowują i uczą, ale też czynią edukację atrakcyjniejszą w oczach młodego człowieka. Młodzież, zauważając uniwersalność problemów przedstawianych w lekturach sprzed 100 lat (np. „Altruizm czy osobiste szczęście” na podstawie lektury pt. *Ludzie bezdomni* S. Żeromskiego), także we współczesnych filmach potrafi dostrzec ponadczasowość danego zagadnienia. „Konteksty interpretacyjne przeciwstawiają się samowystarczalności literatury i jej wyizolowaniu z innych dziedzin sztuki, pozwalają łączyć różne zjawiska i świat wyjaśniać przez analogię. Wskazać podobieństwa, dostrzec inspiracje, zanalizować różnice”⁴⁰. Sztuka interpretacji polega m.in. na szukaniu kontekstów filozoficznych, psy-

³⁸ M. Hendrykowska, *Serial, telenowela, reality show, czyli jak rozmontować ten mechanizm?*, „Polonistyka” 2004, nr 5, s. 4.

³⁹ B. Skowronek, *Jak filmoznawca może pomóc szkolnemu poloniście...*, s. 13.

⁴⁰ S. Bortnowski, *Zdziwienia polonistyczne, czyli o sztuce na lekcjach języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 9–10.

chologicznych, historycznych, na wskazywaniu podobieństw lub różnic między utworem literackim a dziełem należącym do innego rodzaju sztuki.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wychowanie i nauczanie to dopełniające się elementy kształtowania osobowości i umiejętności ucznia, które łączy szkolna polonistyka. Narzędziem dla osiągnięcia powyższych celów jest m.in. odwołanie się do hermeneutyki. Jest ona od dziesiątków lat rozwijana i proponowana jako strategia postępowania z tekstami na lekcjach języka polskiego⁴¹. Hermeneutyka pozwala na dyskusję oraz partnerski dialog z tekstem kultury. Dzięki temu odbiorca może interpretować tekst subiektywnie, co nie znaczy – dowolnie. Hermeneutyka sprzyja praktycznemu i wartościowemu rozwiązywaniu problemów. Edukacja filmowa w ujęciu kognitywnym niewątpliwie ułatwia to zadanie. „Według kognitywistów uczucia powstające w akcie recepcji (w trakcie dokonywania interpretacji) stanowią część procesów poznawczych i są naturalnym wynikiem pracy wyobraźni, połączonej z mechanizmami empatycznymi”⁴². W związku z tym można stwierdzić, że hermeneutyczne i kognitywistyczne strategie pozwalają na głębsze i bardziej osobiste przeżycie dzieła filmowego, a tym samym zachęcają młodego człowieka do współuczestnictwa w świecie sztuki i kultury.

ZAKOŃCZENIE

Reasumując, można podkreślić, że uczniowie odwołują się do współczesnych filmów, ponieważ zauważają analogię pomiędzy problemem wskazanym w temacie a filmami, które obejrzeni. Tym samym potrafią odczytać uniwersalność problemu i wejść w dialog z tekstem, odnosząc go do własnych doświadczeń. Dzięki temu, interpretując film jako tekst kultury, wchodzą w proces swoistej relacji między sztuką a własnym życiem. Pisze o tym Ewa Warmuz-Warmuzińska:

⁴¹ Por. E. Kobylińska, *Hermeneutyczna wizja kultury*, Warszawa–Poznań 1985; P. Ricoeur, *Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*, Warszawa 1985; *idem*, *Interpretacja a refleksja: konflikt hermeneutyczny*, „Studia Filozoficzne” 1986, nr 9, s. 137–161; A. Bronk, *Rozumienie, dzieje, język: filozoficzna hermeneutyka H.-G. Gadamera*, Lublin 1988; G. Sowiński, *Wokół rozumienia. Studia i szkice z hermeneutyki*, Kraków 1993; C.S. Bartnik, *Hermeneutyka personalistyczna*, Lublin 1994; G. Funke, *Hermeneutyka i język*, Poznań 1994; B. Myrdzik, *Hermeneutyka – szansa czy zagrożenie dla szkolnej polonistyki*, [w:] *O narodowy i europejski wymiar edukacji literackiej i językowej*, red. M. Sinica, Zielona Góra 1996, s. 83–91; M. Sawicki, *Hermeneutyka pedagogiczna*, Warszawa 1996; K. Rosner, *Hermeneutyczny model obcowania z tekstem literackim*, [w:] *Problemy teorii literatury*, Seria 4: *Prace z lat 1985–1994*, wyb. H. Markiewicz, Wrocław 1998, s. 296–304; B. Myrdzik, *Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej*, Lublin 1999; Z. Wachowiak, *Kilka uwag na temat hermeneutyki w szkole*, „Polonistyka” 2000, nr 7, s. 440–442.

⁴² B. Skowronek, *Kognitywny model identyfikacji...*, s. 21.

Rollo May zauważa, że sytuacje przedstawiane w filmach często są metaforą życia, że dzięki ich oglądaniu podświadomie znajdujemy odpowiedzi na pytania i rozwiązania problemów, czasami bardziej skuteczne niż rady innych, ponieważ oglądając film, jesteśmy nastawieni na rozrywkę i uczymy się mimochodem. Poza tym film opowiada o kimś innym niż widz, przez co wzmacnia jego poczucie bezpieczeństwa i pozwala mu z boku spojrzeć krytycznie na swoje życie⁴³.

Uczniowie przywołują filmy na rozmaite sposoby i wiążą je z różnymi tematami. Zauważają korelacje pomiędzy bohaterami i sytuacjami przedstawionymi w filmie, z którymi się identyfikują. Dzieje się tak głównie dzięki zjawisku osobistego przeżycia dzieła filmowego, co powoduje, że młodzi ludzie emocjonalnie uczestniczą w akcji. Mimo że przywoływane przez nich filmy i seriale nie zawsze należą do tzw. kina ambitnego, autorzy prac potrafią wejść w osobisty dialog z oglądanym dziełem i zrozumieć film w świadomym procesie interpretacji.

BIBLIOGRAFIA

- Bałtowski D., *Jak oglądać filmy z młodzieżą? Film fabularny w psychoedukacji, terapii, profilaktyce*, Warszawa 2010.
- Bartnik C.S., *Hermeneutyka personalistyczna*, Lublin 1994.
- Bobiński W., *Teksty w lustrze ekranu. Okołoilmowa strategia kształcenia literacko-kulturowego*, Kraków 2011.
- Bobiński W., *Wykształcić widza. Sztuka oglądania w edukacji polonistycznej*, Kraków 2016.
- Bodzioch-Bryła B., Pietruszewska-Kobiela G., Regiewicz A., *Literatura – nowe media. Homo irretitus w kulturze literackiej XX i XXI wieku*, Toruń 2015.
- Bordwell D., *Pochwała kognitywizmu*, [w:] *Kognitywna teoria filmu. Antologia przekładów*, red. J. Ostaszewski, Kraków 1999.
- Bortnowski S., *Zdziwienia polonistyczne, czyli o sztuce na lekcjach języka polskiego*, Warszawa 2003.
- Bronk A., *Rozumienie, dzieje, język: filozoficzna hermeneutyka H.-G. Gadamera*, Lublin 1988.
- Depta H., *Film i wychowanie*, Warszawa 1975.
- Fatyga A., *Literatura i ekran, czyli spotkania z filmem na lekcjach języka polskiego*, Kraków 2010.
- Funke G., *Hermeneutyka i język*, Poznań 1994.

⁴³ E. Warmuz-Warmuzińska, *op. cit.*, s. 75.

- Hendrykowska M., *Serial, telenowela, reality show, czyli jak rozmontować ten mechanizm?*, „Polonistyka” 2004, nr 5.
- Kobylińska E., *Hermeneutyczna wizja kultury*, Warszawa–Poznań 1985.
- Konieczna E., *Filmowe obrazy szkoły. Pomiędzy ideologią, edukacją a wychowaniem*, Kraków–Katowice 2011.
- Konieczniak M., *Cyfryzacja szkoły a jakość edukacji*, „Edukacja i Dialog” 2012, nr 11/12.
- Libura A., *Amalgamaty kognitywne. Powstanie i rozwój koncepcji integracji pojęciowej*, [w:] *Amalgamaty kognitywne w sztuce*, red. A. Libura, Kraków 2007.
- Morbitzer J., *Medialność a sprawność edukacyjna ucznia*, „Edukacja i Dialog” 2012, nr 11/12.
- Morbitzer J., *Medialny świat a intelektualny potencjał współczesnych uczniów*, „Nowa Szkoła” 2016, nr 4.
- Morbitzer J., *Nowa kultura uczenia się – ku lepszemu edukacji w cyfrowym świecie*, „Nowa Szkoła” 2015, nr 2.
- Myrdzik B., *Hermeneutyka – szansa czy zagrożenie dla szkolnej polonistyki*, [w:] *O narodowy i europejski wymiar edukacji literackiej i językowej*, red. M. Sinica, Zielona Góra 1996.
- Myrdzik B., *Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej*, Lublin 1999.
- (Nowe) media. *Implikacje kulturowe, językowe i edukacyjne*, red. M. Karwatowska, B. Jarosz, Lublin 2015.
- Nurczyńska-Fidelska E., *Edukacja filmowa na tle kultury literackiej*, Łódź 1989.
- Ogonowska A., *Problematyka edukacji medialnej w kontekście wybranych zagadnień pedagogiki krytycznej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2005, nr 1.
- Ogonowska A., *Telewizja w edukacji medialnej*, Kraków 2009.
- Ogonowska A., *Współczesna edukacja medialna. Teoria i rzeczywistość*, Kraków 2013.
- Ohler P., *Kognitywna teoria percepcji filmu. Koncepcja przetwarzania informacji*, [w:] *Kognitywna teoria filmu. Antologia przekładów*, red. J. Ostaszewski, Kraków 1999.
- Rajewicz D., *Edukacja przez film*, „Polonistyka” 2009, nr 3.
- Regiewicz A., *Dialog filmu z literaturą. Scenariusze lekcji dla liceum i technikum*, Gdańsk 2006.
- Ricoeur P., *Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*, Warszawa 1985.
- Ricoeur P., *Interpretacja a refleksja: konflikt hermeneutyczny*, „Studia Filozoficzne” 1986, nr 9.
- Rosner K., *Hermeneutyczny model obcowania z tekstem literackim*, [w:] *Problemy teorii literatury*, Seria 4: *Prace z lat 1985–1994*, wyb. H. Markiewicz, Wrocław 1998.
- Sawicki M., *Hermeneutyka pedagogiczna*, Warszawa 1996.
- Skowronek B., *Jak filmoznawca może pomóc szkolnemu poloniście w interpretowaniu tekstów kultury*, „Polonistyka” 2008, nr 2.
- Skowronek B., *Kilka uwag o edukacji filmowej (w kontekście kultury partycypacji)*, „Studia de Cultura” 2014, t. 6.
- Skowronek B., *Kognitywny model identyfikacji w odbiorze dzieła filmowego*, „Dot. Comm” 2013, nr 1–2.
- Sowiński G., *Wokół rozumienia. Studia i szkice z hermeneutyki*, Kraków 1993.
- Ślósarz A., *Interpretanty lektur: produkty medialnego przemysłu. Multimedialne moduły tematyczne jako dydaktyczny instrument*, Kraków 2018.

Ślósarz A., *Lektury licealne a kino komercyjne*, Kraków 2002.

Ślósarz A., *Media w służbie polonisty*, Kraków 2008.

Wachowiak Z., *Kilka uwag na temat hermeneutyki w szkole*, „Polonistyka” 2000, nr 7.

Warmuz-Warmuzińska W., *Film jako wychowawca*, „Psychologia w Szkole” 2015, nr 2.

Wasylewicz M., Czopek J., *Miejsce i rola internetu i mediów społecznościowych w przestrzeni edukacyjnej*, „Nowa Szkoła” 2016, nr 4.

Summary: This work presents the results of the research conducted by the author in July 2017 in order to determine to what extent and with what kind of words students of the secondary school (preparing for the *matura* exam) refer to film in their essays. The author relates cognitively to film education. She noticed that despite poor media education at school, young people are able to interpret films by going with them into a personal dialogue, thereby trying to understand film in the conscious interpretation process.

Keywords: film education; conceptual amalgam; cognitivism; film reception; hermeneutics

ANEKS

I. Wykaz tematów

Temat 1⁴⁴: Altruizm a osobiste szczęście – rozważ problem i uzasadnij swoje stanowisko w odniesieniu do cytowanego niżej fragmentu „Ludzi bezdomnych” oraz do innych tekstów kultury⁴⁵.

Temat rozwinęło 51 uczniów (23 osoby z klasy II A⁴⁶ w kwietniu 2017 roku oraz 28 osób z klasy III H w dniu 28 listopada 2016 roku). Przywołano następujące filmy oraz seriale⁴⁷: *Bóg nie umarł*, reż. H. Cronk (USA, 2014); *Interstellar*, reż. Ch. Nolan (Kanada–USA–Wielka Brytania, 2014); *Janosik*, reż. J. Passendorfer (Polska, 1973); *Niezgodna*, reż. N. Burger (USA, 2014); *Zaginiona walentynka*, reż. D. Martin (USA, 2011); *Znachor*, reż. J. Hoffman (Polska, 1982).

⁴⁴ Tematy ułożono według porządku alfabetycznego.

⁴⁵ Na końcu każdego tematu znajduje się polecenie: *Twoja praca powinna liczyć co najmniej 250 słów*.

⁴⁶ Klasa A – Liceum Ogólnokształcące (profil humanistyczny), klasa B – Liceum Ogólnokształcące (profil matematyczny), klasa T – Technikum Turystyczne, klasa H – Technikum Hotelarskie.

⁴⁷ Wszystkie filmy zostały przywołane w kolejności alfabetycznej.

Temat 2: Co dominuje w naszym życiu – realizm czy idealizowanie rzeczywistości? Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego fragmentu „Czarodziejskiej góry” T. Manna oraz do wybranych tekstów kultury.

Wypowiedź argumentacyjną na ten temat napisało 36 uczniów (24 osoby z klasy IV T w dniu 7 stycznia 2016 roku oraz 12 osób z klasy III B w dniu 3 lutego 2016 roku). Trzy osoby odwołały się do filmów: *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *Incepcja*, reż. Ch. Nolan (USA–Wielka Brytania, 2010); *Życie jest piękne*, reż. R. Benigni (Włochy, 1997).

Temat 3: Czy młodości częściej towarzyszy lekkomyślność czy rozważa? Rozważ problem i uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do podanego fragmentu „Powrotu posła” J.U. Niemcewicza oraz do innych tekstów kultury.

Wypracowanie na ten temat napisali uczniowie z klasy IV T (26 osób) w dniu 29 października 2015 roku. Przywołano następujące filmy: *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *Jutro idziemy do kina*, reż. M. Kwieciński (Polska, 2007); *Lolita*, reż. A. Lyne (Francja–USA, 1997); *Sala samobójców*, reż. J. Komasa (Polska, 2011); *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002).

Temat 4: Czy obcowanie z cierpieniem wpływa na stosunek człowieka do świata i ludzi? Rozważ problem i uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do podanego fragmentu III części „Dziadów”, całego utworu A. Mickiewicza oraz do innych tekstów kultury.

Wypracowanie napisało 28 osób z klasy II H w dniu 21 grudnia 2015 roku. Trzy osoby, argumentując swój sąd, odniosły się do następujących filmów: *Droga*, reż. J. Hillcoat (USA, 2009); *Kwiat pustyni*, reż. S. Hormann (Austria–Niemcy–Wielka Brytania, 2009); *Star Wars (Gwiezdne Wojny)*, reż. G. Lucas (USA, 1977); *Zielona mila*, reż. F. Darabont (USA, 1999).

Temat 5: Czy odkupienie winy zwalnia człowieka z odpowiedzialności za wyrządzone krzywdy? Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego fragmentu „Pana Tadeusza” A. Mickiewicza, do całego utworu oraz do innego tekstu kultury.

Wypracowanie na ten temat napisało 52 uczniów: 25 osób z klasy II A w dniu 28 listopada 2016 roku oraz 27 osób z klasy III B w dniu 23 października 2015 roku. Pięć osób odwołało się do filmów: *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *In Bruges (Najpierw strzelaj, potem zwiedzaj)*, reż. M. McDonagh (USA–Wielka Brytania, 2008); *Lista Schindlera*, reż. S. Spielberg (USA, 1993); *Siedem dusz*, reż. G. Muccino (USA, 2008); *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002).

Temat 6: Czy pod wpływem miłości człowiek widzi inaczej? Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego fragmentu „Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną” D. Masłowskiej i do innych tekstów kultury.

Prace na ten temat napisało 26 osób z klasy II H w dniu 11 stycznia 2016 roku. Tylko jedna osoba odwołała się do filmu: *Ze wszystkich sił*, reż. N. Tavernier (Belgia–Francja, 2013).

Temat 7: Czy szczególne okoliczności mogą usprawiedliwiać postępowanie sprzeczne z podstawowymi zasadami etyki? Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do fragmentu „Innego świata” G. Herlinga-Grudzińskiego i do innych tekstów kultury.

Wypracowanie na ten temat napisały 32 osoby (15 stycznia 2016 roku – 23 uczniów z klasy III B; 4 lutego 2016 roku – 9 uczniów z klasy IV T). Dziesięć osób odwołało się do sześciu filmów (seriali): *Czas honoru*, reż. M. Kwieciński (I–II), M. Rosa, W. Wójcik (I), G. Kuczeriszka (II), W. Krzystek (III), M. Rogalski (od III) (Polska, 2008–2013); *Dzieci Ireny Sendlerowej*, reż. J.K. Harrison (Polska–USA, 2009); *Pianista*, reż. R. Polański (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002); *W głowie się nie mieści*, reż. P. Docter (USA, 2015); *Zielona miła*, reż. F. Darabont (USA, 1999); *Zło*, reż. M. Hafstrom (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002).

Temat 8: Przed czym i do czego uciekają bohaterowie tekstów kultury? Rozważ problem i uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do podanego fragmentu „Ferdynand” W. Gombrowicza oraz do innych tekstów kultury.

Wypracowanie maturalne na ten temat napisało 16 osób z klasy III H w kwietniu 2017 roku. Jeden uczeń odwołał się do filmu: *Demolition (Destrukcyjja)*, reż. J.-M. Vallee (USA, 2015).

Temat 9: Rozum – siła człowieka czy źródło pychy prowadzącej do klęski? Rozważ problem, analizując podany fragment i odwołując się do wybranego dramatu antycznego oraz innego tekstu kultury.

Wypracowanie na ten temat napisało 59 uczniów (w listopadzie 2015 roku, matura próbna z Operonem – klasa III B; w lutym 2016 roku – klasa II H). Uczniowie odwołali się do następujących filmów i seriali: *Pianista*, reż. R. Polański (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002); *Sherlock Holmes*, reż. G. Ritchie (Niemcy–USA, 2009); *Troja*, reż. W. Petersen (USA–Wielka Brytania–Malta, 2004); *Wspaniałe stulecie*, reż. Y. Taylan (Turcja, 2011–2014).

Temat 10: Samotność – szansa czy ograniczenie? Rozważ problem i uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do załączonego fragmentu „Wilka stepowego” oraz innych, wybranych przez siebie, tekstów kultury.

Wypracowanie na ten temat napisało 12 osób z klasy III H w styczniu 2017 roku. Żadna osoba nie odwołała się do filmu.

Temat 11: W jaki sposób twórcy mogą kreować przestrzeń w tekstach kultury? Rozważ problem i uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do podanego fragmentu „Opowiadań” B. Schulza oraz do innych tekstów kultury.

Wypracowanie na ten temat napisało 11 osób z klasy III H w kwietniu 2017 roku. Odniesiono się do następujących filmów: *Alicja w krainie czarów*, reż. T. Burton (USA, 2010); *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *Jutro idziemy do kina*, reż. M. Kwieciński (Polska, 2007); *Rodzina Kowalskich*, reż. A. Gołębiowski, M. Pawlicki (Polska, 2009); *Sztuka kochania. Historia Michaliny Wisłockiej*, reż. M. Sadowska (Polska, 2017).

Temat 12: Wolna wola człowieka czy siły od niego niezależne – co przede wszystkim decyduje o ludzkim losie? Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego fragmentu „Lalki”, całego utworu B. Prusa oraz innego tekstu kultury.

Wypracowanie na ten temat napisało 51 osób (26 uczniów z klasy II H w dniu 25 kwietnia 2016 roku oraz 25 uczniów z klasy IV T w dniu 25 lutego 2016 roku). Cztery osoby w swojej argumentacji odniosły się do filmów: *Now is good (Niech będzie teraz)*, reż. O. Parker (Wielka Brytania, 2012); *Podróż do wnętrza ziemi*, reż. E. Brevig (USA, 2008); *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002); *Titanic*, reż. J. Cameron (USA, 1997).

II. Filmy i seriale przywoływane przez uczniów

1. *Alicja w krainie czarów*, reż. T. Burton (USA, 2010).
2. *Bóg nie umarł*, reż. H. Cronk (USA, 2014).
3. *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008).
4. *Czas honoru*, reż. M. Kwieciński (I–II), M. Rosa, W. Wójcik (I), G. Kuczeriszka (II), W. Krzystek (III), M. Rogalski (od III) (Polska, 2008–2013).
5. *Demolition (Destrukcja)*, reż. J.-M. Vallee (USA, 2015).
6. *Droga*, reż. J. Hillcoat (USA, 2009).
7. *Dzieci Ireny Sendlerowej*, reż. J.K. Harrison (Polska–USA, 2009).
8. *In Bruges (Najpierw strzelaj, potem zwiedzaj)*, reż. M. McDonagh (USA–Wielka Brytania, 2008).
9. *Incepcja*, reż. Ch. Nolan (USA–Wielka Brytania, 2010).
10. *Interstellar*, reż. Ch. Nolan (Kanada–USA–Wielka Brytania, 2014).
11. *Janosik*, reż. J. Passendorfer (Polska, 1973).
12. *Jutro idziemy do kina*, reż. M. Kwieciński (Polska, 2007).
13. *Kwiat pustyni*, reż. S. Hormann (Austria–Niemcy–Wielka Brytania, 2009).

14. *Lista Schindlera*, reż. S. Spielberg (USA, 1993).
15. *Lolita*, reż. A. Lyne (Francja–USA, 1997).
16. *Niezgodna*, reż. N. Burger (USA, 2014).
17. *Now is good (Niech będzie teraz)*, reż. O. Parker (Wielka Brytania, 2012).
18. *Pianista*, reż. R. Polański (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002).
19. *Podróż do wnętrza ziemi*, reż. E. Brevig (USA, 2008).
20. *Rodzina Kowalskich*, reż. A. Gołębiowski, M. Pawlicki (Polska, 2009).
21. *Sala samobójców*, reż. J. Komasa (Polska, 2011).
22. *Sherlock*, reż. S. Moffat, M. Gatiss (Wielka Brytania, 2010–).
23. *Siedem dusz*, reż. G. Muccino (USA, 2008).
24. *Star Wars (Gwiezdne Wojny)*, reż. G. Lucas (USA, 1977).
25. *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002).
26. *Sztuka kochania. Historia Michaliny Wisłockiej*, reż. M. Sadowska (Polska, 2017).
27. *Titanic*, reż. J. Cameron (USA, 1997).
28. *Troja*, reż. W. Petersen (USA–Wielka Brytania–Malta, 2004).
29. *W głowie się nie mieści*, reż. P. Docter (USA, 2015).
30. *Wspaniałe stulecie*, reż. Y. Taylan (Turcja, 2011–2014).
31. *Zaginiona walentynka*, reż. D. Martin (USA, 2011).
32. *Ze wszystkich sił*, reż. Nils Tavernier (Belgia–Francja, 2013).
33. *Zielona mila*, reż. F. Darabont (USA, 1999).
34. *Złot*, reż. M. Hafstrom (Dania–Szwecja, 2003).
35. *Znachor*, reż. J. Hoffman (Polska, 1982).
36. *Życie jest piękne*, reż. R. Benigni (Włochy, 1997).

III. Najczęściej przywoływane filmy

1. *Chłopiec w pasiastej pizamie*, reż. M. Herman (USA, 2008) – 4.
2. *Dzieci Ireny Sendlerowej*, reż. J.K. Harrison (Polska–USA, 2009) – 4.
3. *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002) – 3.
4. *Jutro idziemy do kina*, reż. M. Kwieciński (Polska, 2007) – 2.
5. *Pianista*, reż. R. Polański (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002) – 2.
6. *Sala samobójców*, reż. J. Komasa (Polska, 2011) – 2.
7. *Zielona mila*, reż. F. Darabont (USA, 1999) – 2.

IV. Seriale przywoływane przez uczniów

1. *Czas honoru*, reż. M. Kwieciński (I–II), M. Rosa, W. Wójcik (I), G. Kuczeriszka (II), W. Krzystek (III), M. Rogalski (od III) (Polska, 2008–2013).
2. *Janosik*, reż. J. Passendorfer (Polska, 1973).
3. *Sherlock*, reż. S. Moffat, M. Gatiss (Wielka Brytania, 2010–).
4. *Wspaniałe stulecie*, reż. Y. Taylan (Turcja, 2011–2014).

V. Polskie filmy i seriale przywoływane przez uczniów

1. Seriale

1. *Czas honoru*, reż. M. Kwieciński (I–II), M. Rosa, W. Wójcik (I), G. Kuczeriszka (II), W. Krzystek (III), M. Rogalski (od III) (Polska, 2008–2013).
2. *Janosik*, reż. J. Passendorfer (Polska, 1973).

2. Filmy

1. *Jutro idziemy do kina*, reż. M. Kwieciński (Polska, 2007).
2. *Pianista*, reż. R. Polański (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002).
3. *Rodzina Kowalskich*, reż. A. Gołębiewski, M. Pawlicki (Polska, 2009).
4. *Sala samobójców*, reż. J. Komasa (Polska, 2011).
5. *Sztuka kochania. Historia Michaliny Wisłockiej*, reż. M. Sadowska (Polska, 2017).
6. *Znachor*, reż. J. Hoffman (Polska, 1982).

VI. Liczba uczniów przywołujących filmy

1. Technikum Hotelarskie – 16 osób.
2. Technikum Turystyczne – 15 osób.
3. Liceum Ogólnokształcące, profil matematyczny – 11 osób.
4. Liceum Ogólnokształcące, profil humanistyczny – 3 osoby.

VII. Filmy i seriale przywoływane przez chłopców

1. *Demolition (Destrukcja)*, reż. J.-M. Vallee (USA, 2015).
2. *Droga*, reż. J. Hillcoat (USA, 2009).
3. *Dzieci Ireny Sendlerowej*, reż. J.K. Harrison (Polska–USA, 2009).
4. *Podróż do wnętrza ziemi*, reż. E. Brevig (USA, 2008).
5. *Star Wars (Gwiezdne Wojny)*, reż. G. Lucas (USA, 1977).
6. *W głowie się nie mieści*, reż. P. Docter (USA, 2015).
7. *Ze wszystkich sił*, reż. N. Tavernier (Belgia–Francja, 2013).
8. *Zło*, reż. M. Hafstrom (Dania–Szwecja, 2003).

VIII. Osoby, które najczęściej odwoływały się do filmów

1. Alicja – 3: *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002) – dwukrotne przywołanie.
2. Anna – 3: *Dzieci Ireny Sendlerowej*, reż. J.K. Harrison (Polska–USA, 2009); *Lolita*, reż. A. Lyne (Francja–USA, 1997); *Pianista*, reż. R. Polański (Francja–Niemcy–Polska–Wielka Brytania, 2002).
3. Maciej – 3: *Star Wars (Gwiezdne Wojny)*, reż. G. Lucas (USA, 1977); *Demolition (Destrukcja)*, reż. J.-M. Vallee (USA, 2015); *Droga*, reż. J. Hillcoat (USA, 2009).

4. Magdalena – 3: *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *Janosik*, reż. J. Passendorfer (Polska, 1973); *Zielona mila*, reż. F. Darabont (USA, 1999).

5. Marcelina – 3: *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. M. Herman (USA, 2008); *Szkoła uczuć*, reż. A. Shankman (USA, 2002); *Życie jest piękne*, reż. R. Benigni (Włochy, 1997).

6. Dominika – 2: *Niezdolna*, reż. N. Burger (USA, 2014); *Sztuka kochania. Historia Michaliny Wisłockiej*, reż. M. Sadowska (Polska, 2017).

7. Justyna – 2: *Jutro idziemy do kina*, reż. M. Kwieciński (Polska, 2007); *Now is good (Niech będzie teraz)*, reż. O. Parker (Wielka Brytania, 2012).

8. Klaudia – 2: *Lista Schindlera*, reż. S. Spielberg (USA, 1993); *Zielona mila*, reż. F. Darabont (USA, 1999).

9. Piotr – 2: *W głowie się nie mieści*, reż. P. Docter (USA, 2015); *Zło*, reż. M. Hafstrom (Dania–Szwecja, 2003).

10. Sylwia – 2: *Sala samobójców*, reż. J. Komasa (Polska, 2011); *Titanic*, reż. J. Cameron (USA, 1997).

11. Yevhenia – 2: *In Bruges (Najpierw strzelaj, potem zwiedzaj)*, reż. M. McDonagh (USA–Wielka Brytania, 2008); *Interstellar*, reż. Ch. Nolan (Kanada–USA–Wielka Brytania, 2014).

UMCS